

DE TILBURGSE KERMIS

IS EEN KERMIS DIE STAMT UIT DE MIDDELEEUWEN EN NOG ALTIJD BLAAKT VAN VITALITEIT.

KERMIS ... ineens staat het er.

Waar komt ze vandaan, hoe oud is ze eigenlijk?

De eerste bekende schriftelijke melding over de Tilborgh Kermisse stamt uit 1570, "... een half mud rogge eens inden sack te leveren ende te betalen tot augst oft inde kermisse van Tilborgh naestcomende..." Zo staat het vermeld in een akte uit het Tilburgse Schepen protocol van 1570. Het geeft tegelijk ook aan dat de kermis van Tilburg er zeer waarschijnlijk eerder was. In het algemeen wordt aangenomen dat kermissen zijn ontstaan uit jaarmarkten of uit kerkwijdingfeesten. In 1575 had Koning Philips II absoluut niet kunnen bevroeden dat toen hij Tilburg toestemming gaf om drie jaarmarkten te houden en een wekelijkse markt dat de kermis, die er toen immers al was, uit zou groeien naar een evenement waar nu ruim een miljoen bezoekers op af zouden komen. Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw ontwikkelde de Tilburgse kermis zich. Maar deze ontwikkeling begon uiteraard schoorvoetend. Want zo melde in 1885 een bericht van de Tilburgse correspondent in het Utrechts maandblad: "Op de kermis te Tilburg, schoon een der welvarendste steden van ons vaderland met eene bevolking van 18 à 19.000 zielen, ziet men slechts een paar koekkramen en een mallemolen. 't Vermaak der burgerij bestaat in dansen, bier en genever drinken van 's morgens tot 's avonds." Het karakter en de omvang van de Tilburgse kermis veranderde toen Tilburg uitgroeide van heidedorp naar industriestad. De kermis was de enige grootschalige bron van vermaak voor de arbeiders die daar een heel jaar lang voor spaarden in de dubbeltjespotten in de cafe's. Een kermislied uit 1851 onderstreept dat de Tilburgers inderdaad slechts een keer per jaar uit de band konden springen, en wel tijdens de kermis. 'Deprey zal eens beginnen, een flesch of wat gedronken maar, want kermis komt maar eens in 't jaar', die komt maar eens in 't jaar.'

Inmiddels was er een technische ontwikkeling op gang gekomen waarvan de kermis zeer zou profiteren. Werden in het begin de attracties aangedreven door mens- of dierkracht. Toen de stoomkracht opkwam waren de kermisexploitanten er als de kippen bij om die voor de aandrijving van hun attractie te gebruiken. In 1890 meldde de Tilburgsche Courant dat er op de Tilburgse kermis een 'Amerikaansche Rijschool' op de Heuvel' present zou zijn. Op het front van deze attractie prijkte de tekst 'Grear American Riding School of Mechanical Horses. Moving Steampower'. Dit was de eerste stoomcarrousel in Tilburg. In een later stadium werden brandstofmotoren en elektriciteit benut. En dan te bedenken dat tegenwoordig de meeste attracties dienst weigeren zonder de hulp van een computer. Affijn, nieuwe vindingen die de wereld voorgoed zouden veranderen, werden voor het eerst op de kermis geïntroduceerd. Zo kwamen er draaimolens waarop auto's, vliegtuigen en zelfs met raketten stonden. Echt spectaculair moet de introductie van de fotografie en de film zijn geweest. Generaties Tilburgers hebben zich tijdens de kermis op de gevoelige plaat laten vastleggen achter een paneel waarop bijvoorbeeld een auto, vliegtuig of waarop een geschilderd kolderiek tafereel. 'Herinnering aan Tilburgsche de kermis 1923' heette bij voorbeeld zo'n souvenir van Photo merderne van fotograaf/exploitant De Winter-Jacoby. De fotografie als attractie is nooit meer verdwenen van de Tilburgse kermis. Passanten worden ongevraagd vereeuwigd en krijgen een nummer aangereikt waarmee ze enkele dagen later de prent kunnen kopen. Karl Benner verscheen in 1889 als eerste met zijn Théâtre Bioscope, een reizende bioscoop. Ronduit spectaculair was de volgende stap. Exploitant Alex Benner filmde op 19 juni 1905 de Militaire Muziekfeesten in Tilburg en liet die later op de kermis zien. De reactie van de Tilburgers was een en al verbazing; zoiets hadden ze nog nooit aanschouwd. Al in de jaren vijftig van de 20e eeuw werd in het Polygoon Journaal gesproken van 'veel geschreeuw en weinig wol', een karakterisering die later overigens werd omgesmeed tot 'Veel vermaak en weinig wol', de titel van het gelijknamige boek over de historie van de kermis van Tilburg.

Ontstaan van de kermis

De kermis is van oorsprong 'n jaarmarkt ter gelegenheid van de wijdingsdag van de patroonheilige van de plaats. Kermis is dan ook een verbastering van kerkmis of kerkemisse. Op die dag stroomde 't volk samen om de patroonheilige te vereren en om zich te vermaken. In de stedelijke gebieden verloor de kermis al zeer snel zijn band met het religieuze feest dat eraan ten grondslag lag, maar in vele dorpen gaan beiden nog hand in hand en gaat er op de wijdingsdag een processie uit. Kermis wordt gedurende een paar dagen gevierd en het heeft zich ontwikkeld tot commercieel evenement. Vroeger was 'n kermis vaak een van de weinige uitgaansmogelijkheden. Een kermisattractie wordt in jargon spul genoemd. De uitbater is in Nederland een spullenbaas.

De oudste kermissen in ons land zijn gehouden in Wijk bij Duurstede en vermoedelijk enige tijd later in Utrecht. Aller eerste vermelding van een kermis aldaar dateert van 26 juni 1023, de dag dat de Sint Maartenskerk werd gewijd. Kermis vormt amusement voor jonge mensen die een hoop plezier beleven in wilde attracties zoals spookhuizen, botsauto's, enz. De kermis is ook een plaats om mensen te ontmoeten.

In Nederland is onbebouwde ruimte in binnensteden vaak schaars. Dat is één van de redenen waarom er in de Lage Landen veel compacte kermisattracties te vinden zijn. Deze zijn ook economisch tijdens opbouw en transport; hetgeen eveneens een aantrekkelijk punt is voor een kermisexploitant. Iemand die een gemiddelde Nederlandse stadskermis gewend is, zal dan ook zijn ogen uitkijken op grote kermissen van Herne, Düsseldorf, Oberhausen en het Oktoberfest in München. Duitsland heeft erg grote kermissen met attracties van 'n enorme afmeting. Er reizen zelfs complete achtbanen, die onze "Wilde Muis-achtbanen" in Nederland zeer zeker overtreffen. Het toppunt in dit verband is de "Olympia Looping"; een achtbaan met vijf loopings.

Over de oorsprong van de kermis bestaan diverse versies. Een houdt het erop, dat de kermis in de Romeinse tijd is ontstaan. Een ander wil, dat de eertijds met veel luister gevierde sterfdag van de patroon van een parochie, derhalve een zuiver kerkelijk feest, de voorloper van de huidige kermis is. Zonder ons in de vraag te verdiepen welke de juiste versie is, geloven wij dat er voor beide veel te zeggen valt.

Romeinen

De Romeinen gaven de in onze streken wonende stammen toestemming om een soort jaarmarkt te houden. Het Romeinse woord voor dit evenement, Forum, is duidelijk stamverwant met het Franse Foire of het Engelse Fair voor kermis. Tal van mensen uit een bepaalde streek kwamen naar het Forum om elkaar te ontmoeten en om inkopen te doen. Ambulante handelaars boden hun waren aan. Zo'n jaarmarkt trok ook standwerkers en niet te vergeten straatartiesten aan. Hierin valt het element jaarmarkt/kermis te ontdekken.

Patroonheiligen

Dit is ook het geval met de middeleeuwse feesten bij gelegenheid van verjaardagen van patroonheiligen of van de wijding van een kerk. Die plechtigheden gingen gepaard met handel rond het kerkgebouw en optredens van toneelspelers, zang- en muziekgroepen. Niet zelden kwamen er processies aan te pas. De kerkmis werd een kerkelijk én wereldlijk feest. Van de kerkmis naar kermis was tenslotte maar één stap. In het zuiden van Nederland, met name in Limburg, leeft de oorsprong van de kermis nog voort in tal van zomerkermissen, die gepaard gaan met processies. Zodra die zijn uitgetrokken, gaat de kermis van start.

Waar komt de naam kermis vandaan ?

De benaming "Kermis" komt voort uit het kerkelijk inwijdingsfeest. Zo'n 1000 jaar geleden werden over heel Europa duizenden nieuwe kerken, kapellen, kloosters, "gasthuizen" e.d. gebouwd. Deze werden ingewijd met een plechtige viering: de kerkemis. Deze kerkemis werd elk jaar op de inwijdingsdag als herdenking herhaald.

Er is nog een andere versie: De kermis zou een afgeleide zijn van de jaarmarkt en de handel. Jaarmarkt en Kermis waren in onze streken eeuwenlang identieke begrippen, er werd hetzelfde mee bedoeld.

De gelovigen mochten op die dag niet werken en moesten naar de kerk om mis te vieren. Zo kwam er op die dag heel veel volk naar de mis.

Veel volk trok speelmannen en kooplieden aan die hun waren aan de man probeerden te brengen. Al gauw kregen ze gezelschap van muzikanten, jongleurs, acrobaten, goochelaars, en vuurspuwers, bereiders en andere artiesten die een graantje mee pikten van de vrijgevigheid van een feestelijk gestemde menigte.

Met de tijd evolueerde ook kermis als volksfeest. Het naar de mis gaan en het handel drijven werden stilaan bijzaak. De kermis ontwikkelde zich tot een heus jaarlijks terugkerend feest.

Ker(k)mis wordt kermis

De kerkemis heeft een lange geschiedenis. Elke nieuwe kerk of tempel, werd plechtig ingewijd. De plechtigheid is groter en plechtiger naar mate de nieuwe kerk of tempel een belangrijkere positie inneemt in de samenleving. De dag van de inwijding is een vrije dag, de mensen stromen toe, vergapen zich aan het groot vertoon van de gasten, gaan op de knieën voor het Allerheiligste, verstommen voor de aanblik van de relieken die in de ommegang worden meege dragen.

Het feest van de inwijding is ook het feest van de patroon onder wiens bijzondere bescherming de kerk zich heeft geplaatst. Op zijn feestdag zal voortaan in de kerk en bijzondere dienst gehouden worden. De ker(k)mis. In veel plaatsen worden dezelfde handelingen, rituelen en ceremonies gebruikt die zich moeiteloos als ker(k)mis doet herkennen. Ook hier geldt dat met het volk handel en amusement meekomen, wat tot gevolg heeft dat de feestviering gaandeweg een breder en uitbundiger karakter krijgt; het feest komt 'naar buiten'. De feestviering verrijkt zich van het binnenkerkse gebeuren.

Kermis en jaarmarkt

De handel is daar waar veel mensen bij elkaar komen. Dat was vroeger bij jaar- markten. In de 10e eeuw en daarvoor ontstaat het vermaak op de jaarmarkten.

Er komen acrobaten, dierentemmers, goochelaars, muzikanten en toneelspelers. De jaarmarkten worden gehouden bij kerken. Onder de Romeinen worden de markten uitgebouwd tot hoekstenen van het economisch leven. De Romeinen gebruikten de markten om te kopen en te verkopen, om nieuwe wetten en decreten af te kondigen en om zich te amuseren.

Koning Dagobert geeft, begin 7e eeuw toestemming, om 'ter ere van God en tot glorie van St. Denys' een jaarmarkt te houden die 10 dagen mag duren. In de 8e eeuw geeft ook Karel de Grote toestemming om zo'n jaarmarkt te houden.

Eind 9e eeuw is in West-Europa een economisch dieptepunt bereikt en is de sociale ontwrichting, die het gevolg is van de aanhoudende overvallen en plunderingen van de Noormannen, maximaal. Maar daarna wordt de situatie beter. De invallen van de Noormannen lopen ten einde en de kerk reorganiseert zich. Aan het eind van de 11e eeuw breekt voor West-Europa een periode aan van een sterke economisch groei en van sociale veranderingen. De handel herleeft, steden schieten als paddenstoelen uit de grond, en er vormt zich een nieuwe stand van burgers. Kooplieden zwermen uit naar Venetië, de Vlaamse kust en de Baltische landen. Op plaatsen langs de nieuwe handelswegen werken de oude en de nieuwe jaarmarkten in Frankrijk en Vlaanderen zich op tot grote jaarmarkten met veel bedrijvigheid.

Rond de 12e eeuw is zo'n negentig procent van de jaarmarkten in kerkelijke handen. Dit verandert snel wanneer er meer steden komen. De burger-koopman neemt het over van de kerken. De feestviering verwijdt zich van het kerkelijke gebeuren en zo ontstaat de kermis die op eigen kracht vooruit gaat.

Het theater nam op de kermis van de 17e en 18e eeuw een belangrijke plaats in. Het zijn vaak rondreizende beroepsspelers die kluchten spelen. Om als beroepstoneelspeler op andere manieren aan geld komen was er haast niet in die tijd. Daarom moest het beroepstoneel het hele jaar door rondreizen en stonden ze op kermissen.

In deze gezelschappen zaten vaak mensen van buitengewoon postuur. Van lilliputter tot reus. Ook hadden ze vaak dieren bij zich, zoals vogels en apen, en waren er ook altijd muzikanten bij. In de 17e eeuw zijn er veel Engelse toneelspelers in Nederland en in de 18e eeuw zijn dat de Franse toneelspelers. Deze waren met name op de Utrechtse kermis vaak te zien zijn.